

*Н.Ю. Брюховецька, д.е.н.,
О.В. Черних, к.е.н.*

ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ НА ЕТАПАХ РУХУ ПРОДУКЦІЇ ВІД ВИРОБНИКА ДО СПОЖИВАЧА¹

Зростання уваги до проблем формування доданої вартості продукції підприємств не є випадковим. Високий рівень доданої вартості стає необхідною умовою досягнення підприємством стійкого і тривалого ділового успіху, а також є одним із головних чинників конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

У ринковій системі господарювання актуалізується проблема формування ланцюга створення вартості продукту, який дозволяє підприємству підвищувати економічну ефективність. В умовах економічної кризи, політичної нестабільності, відсутності ефективної моделі інвестиційних стимулів та скорочення ринків збуту української продукції перед промисловими підприємствами постає питання вдосконалення функціонуючих ланцюгів створення доданої вартості на етапах руху продукції від виробника до споживача. Для раціонального формування ланцюга створення доданої вартості продукту необхідна оцінка її ефективності з метою максимізації результатів діяльності підприємства.

Разом з тим існує ряд проблем, пов'язаних із процесом формування ланцюга виробництва продукту в конкретних галузях, що характеризуються недостатньою теоретико-методичною розробленістю. Залишаються дискусійними питання оцінки ефективності ланцюга створення вартості продукту і вибору стратегічно важливих видів діяльності при її формуванні. Недостатньою мірою вивчено питання формування ланцюгів доданої вартості, розрахунку та оптимізації її розміру.

Метою статті є розробка пропозицій щодо формування ланцюга доданої вартості на промислових підприємствах на етапах руху продукції від виробника до споживача.

¹ Дослідження виконано в рамках НДР ІЕП НАН України «Механізми забезпечення інвестиційної активності підприємств для виробництва продукції з високою доданою вартістю» (2015-2018 рр., номер держреєстрації 0115U001639).

На рівні галузей розраховується валова додана вартість як різниця між випуском товарів (послуг) та проміжним споживанням [1, с. 7, 9]. Підсумовування валової доданої вартості всіх економічних секторів утворює в сумі ВВП на рівні виробництва. Отже, ВВП характеризує величину створеної в країні доданої вартості. Таким чином, сутність доданої вартості як макроекономічного показника полягає в тому, що вона формує основу національного багатства, яке є базисом соціально-економічного потенціалу та рівня розвитку держави.

На рівні підприємства додана вартість включає відрахування на амортизацію (основні фонди підприємства беруть участь у створенні нової вартості виробленої продукції), прибуток та витрати на оплату праці. Так вважають В. Александрова [2, с. 353-354], В. Іваненко [3, с.123], О. Коваленко [4, с. 75], тоді як О. Світовий [5, с. 26], В. Лисюк [6, с. 65] включають також до її складу ренту; А. Кадушин, Н. Михайлова [7] – податок на додану вартість (ПДВ) і податки з обороту; А. Коваленко, Ю. Малашенко, О. Князева [8, с. 112] – відсотки за кредит, витрати на електроенергію, рекламу, транспорт.

Кожен з елементів доданої вартості має своє змістовне навантаження. Валова додана вартість розкриває, з одного боку, результативність виробництва, а з іншого – рівень мотивації працівників до продуктивної роботи, ступінь оснащення виробництва, забезпеченість його необхідною технікою, устаткуванням, прогресивними технологіями. Тому забезпечення ефективності продовольчого комплексу України потребує узгодження всіх його галузей, сфер і підкомплексів у контексті справедливого розподілу доходів, а також управління доданою вартістю, починаючи від виробництва сировини і завершуючи реалізацією готової продукції.

Економічний зміст доданої вартості за нинішніх обставин зумовлює актуальність досліджень цього напрямку. Зокрема, з точки зору інтересу держави актуальність полягає в тому, що на основі показників доданої вартості формується головний результат національної економіки – валовий внутрішній продукт, а отже, дослідження мають ґрунтуватися на широкому спектрі джерел і факторів її створення, зокрема, фіскальний складовий формування податку на додану вартість. Інтерес бізнесу в дослідженнях цього напрямку формують характеристики доданої вартості виробленого товару, завдяки яким можливо вигідніше його продати і, відповідно, більше заробити. Інтерес споживача полягає у можливості придбання ним якісної продукції за нижчою ціною.

Ланцюги доданої вартості неоднорідні для різних галузей промисловості, підприємств, товарів або послуг. Серед існуючих теоретичних досліджень формування ланцюгів доданої вартості у харчовій промисловості слід відзначити роботи Т. Андрєєвої, Ж. Єрмакової, В. Губіної, В. Іваненко, О. Коваленко, О. Нікішиної, О. Світового [5, 9-13].

Так, О. Коваленко [13, с. 99-100] називає етапи проходження продукції від виробництва до кінцевого споживача цінovими ланцюгами. На кожному з цих етапів утворюється нова ціна проміжної продукції. Зазвичай ланцюг доданої вартості включає такі стадії: проектування, виробництво, маркетинг, дистрибуція і післяпродажне обслуговування споживача.

О. Нікішина [13, с. 46-47] акцентує увагу, що необхідно враховувати як ресурсну структуру доданої вартості, тобто питому вагу її головних ресурсоутворюючих елементів (оренди, заробітної плати, амортизації необоротних активів, прибутку), так і співвідношення продуктивного та непродуктивного компонентів доданої вартості. Продуктивна складова доданої вартості створюється за рахунок виробництва, підвищення техніко-технологічного рівня та характеристик продукції; непродуктивна – за рахунок збільшення кількості та прибутку посередницьких структур.

Т. Андрєєва та Ж. Єрмакова [9, с. 111-112] вважають, що додана вартість розподіляється нерівномірно між учасниками (ланками ланцюга). Управляюча ланка в ланцюгу визначає пропорції розподілу доданої вартості між учасниками, тому для учасника галузевого ланцюга, що має на меті підвищення власної ефективності, визначальною є ідентифікація управляючої ланки.

Ефективність ланцюга виробництва продукту визначається ефективністю його ланок (окремих видів діяльності). Аналіз усього ланцюга створення вартості продукту є інструментом підвищення ефективності виробничої діяльності підприємства, оскільки враховує взаємозв'язки між виробником і зовнішніми по відношенню до нього контрагентами.

Ланцюг доданої вартості розбиває всю діяльність підприємства на групи основних і допоміжних бізнес-процесів: основні бізнес-процеси спрямовані на послідовне створення доданої вартості (купівельної цінності) кінцевого продукту; допоміжні – на забезпечення функціонування підприємства.

Відсутність вільних коштів для модернізації обладнання, впровадження новітніх інноваційних технологій, закупівлі сировини змушує підприємства скорочувати виробництво. Основним

напрямом подолання зазначених негативних тенденцій є розвиток інтеграційних зв'язків і побудова на їх основі інтегрованих об'єднань із завершеним циклом виробництва готової до вживання продукції та власними збутовими мережами. Механізм регулювання економічних зв'язків між учасниками інтеграції при цьому має будуватися на принципі рівної рентабельності на всіх стадіях відтворення кінцевого продукту: виробництва, переробки та реалізації. Інтеграційні форми об'єднань підприємств сприяють розширенню та поглибленню виробничо-технологічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанню капіталів, створенню сприятливих умов для здійснення економічної діяльності підприємств, випуску продукції з високою доданою вартістю.

Питанням формування доданої вартості продукції підприємств промисловості та розрахунку цього показника присвячено дослідження Н. Брюховецької, І. Бриль, Т. Коритько, В. Іваненко, Л. Іваненко, В. Рудь, С. Стецюка [14-18].

Особливість формування ланцюга доданої вартості на промислових підприємствах на етапах руху продукції від виробника до споживача можна детально проаналізувати на прикладі м'ясної галузі. Це обумовлено тим, що формування вартості м'ясних продуктів включає весь ланцюг створення доданої вартості, а саме починається на сільськогосподарському виробництві з формування кормової бази для тваринництва та вирощування худоби і завершується реалізацією готової продукції підприємствами торгівлі.

Так, В. Рудь [17, с. 51-52] стверджує, що формування доданої вартості у м'ясопереробній галузі проходить три етапи:

- 1) виробничий – первинна переробка, забій худоби і оброблення туш;
- 2) переробний – вторинна переробка, підготовка, упакування і виробництво м'яса та м'ясних продуктів;
- 3) збутовий – роздрібний та оптовий продаж м'яса.

Можна погодитися, що повний цикл виробництва та продажу м'яса включатиме виробництво м'яса, його переробку та оптовий і роздрібний продаж. На кожному з цих етапів відбувається формування доданої вартості (див. рисунок). Запропонована концептуальна модель розроблена на основі досліджень щодо доданої вартості у м'ясопереробній промисловості [3] та доповнена формулами розрахунку величини доданої вартості, переліком її складових на кожному з етапів формування.

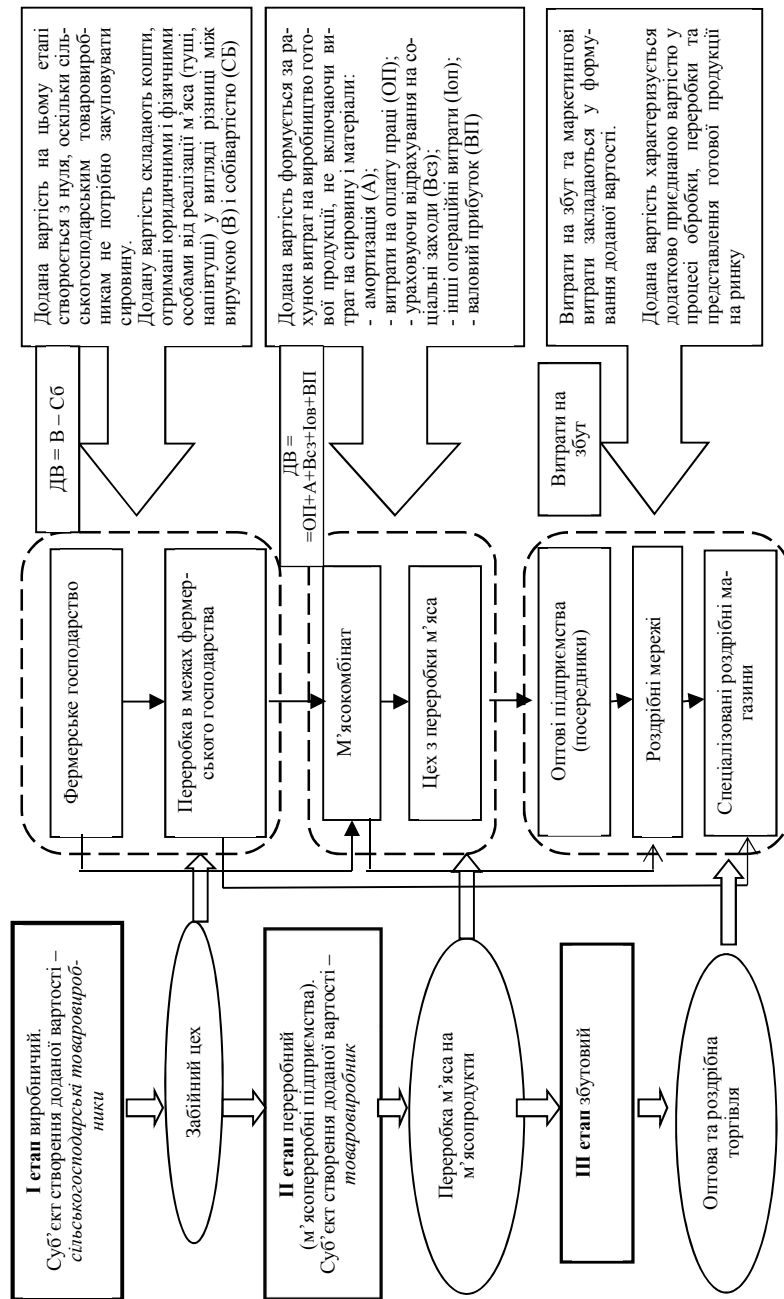

Рисунок. Концептуальна модель формування доданої вартості на прикладі м'ясопереробної галузі (розроблено на основі джерела [3])

Розрахунок доданої вартості та її складових здійснюється за даними бухгалтерського обліку (Форма №2 «Звіт про фінансові результати», розділ II «Елементи операційних витрат») та охоплює основну діяльність підприємства, фінансування бізнесу, вибір і вкладення інвестицій.

Встановлено, що виробничий етап формування доданої вартості є найбільш капіталомістким, додана вартість розраховується за методом розрахунку собівартості, а саме

$$ДВ = В - Сб,$$

де ДВ – додана собівартість продукції; В – виручка від реалізації продукції; Сб – собівартість продукції.

Результати розрахунку доданої вартості ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» [19] на виробничому етапі наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Додана вартість продукції ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» на виробничому етапі формування за 2012-2016 рр., тис. грн

Показник	2012	2013	2014	2015	2016
Собівартість реалізованої продукції	67998	70323	111963	141952	146788
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	80695	80343	125389	159099	159081
Додана вартість	12697	10020	13426	17147	12293

Розрахунок доданої вартості на етапі переробки м'яса на м'ясопродукти враховується в загальній вартості товару або послуги у вигляді зазначених затрат, зокрема, амортизація, витрати на оплату праці, враховуючи відрахування на соціальні заходи, інші операційні витрати і прибуток:

$$ДВ = ОП + А + Всз + Іов + ВП,$$

де ДВ – додана вартість продукції; ОП – оплата праці; А – амортизація; Всз – витрати на соціальні заходи; ВП – валовий прибуток.

Результати розрахунку складу та структури доданої вартості ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» на переробному етапі наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Склад і структура доданої вартості ПрАТ «Комплекс
Безлюдівський м'ясокомбінат» на етапі переробки м'яса
за 2012-2016 рр.**

Показник	2012		2013		2014		2015		2016	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Валовий прибуток	10372	42	12345	37	13426	35	17147	30	12293	16
Витрати на оплату праці	4051	16	6949	21	9532	25	11182	20	25007	33
Відрахування на соціальні заходи	1363	6	2109	6	2925	7	3320	6	5302	7
Інші операційні витрати	5184	21	6627	21	6492	17	17363	31	26218	34
Амортизація основних засобів та нематеріальних активів	3864	15	5028	15	6359	16	7424	13	7872	10
Додана вартість	24834	100	33058	100	38734	100	56436	100	76692	100

Порівнявши дані табл. 1 та 2, можна відзначити, що на етапі переробки м'яса додана вартість зросла у 2012 р. майже у 2 рази, 2013 р. – у 3,3, 2014 р. – у 2,9, 2015 р. – у 3,3, у 2016 р. – у 6,2 раза.

Таким чином, на переробному етапі формування доданої вартості відбувається суттєве підвищення її величини порівняно з виробничим етапом, а в 2016 р. таке підвищення відбулося у 6 разів. Отже, на даному етапі ланцюгу додана вартість характеризується додатково приєднаною вартістю у процесі обробки, переробки й представлення готової продукції на ринку. Тому чим більше стадій обробки й переробки проходить товар, тим більше приєднується до нього вартості.

Склад і структура доданої вартості (табл. 2) свідчать, що найбільша частка доданої вартості направляється на оплату праці робітникам, інші операційні витрати, а найбільший вплив на її величину має валовий прибуток.

Збутовий етап формування доданої вартості включає витрати на реалізацію продукції та витрати, які стосуються не самої продукції, а її збуту (табл. 3).

Таблиця 3

**Витрати на збут ПрАТ «Комплекс Безлюдівський
м'ясокомбінат» за 2012-2016 рр., тис. грн**

Показник	2012	2013	2014	2015	2016
Витрати за збут	7096	8565	14214	13736	25837

Аналіз даних табл. 2 та 3 свідчить, що чим більше величина доданої вартості, тим більше витрати на збут продукції.

Від максимізації доданої вартості інвестор очікує високу окупність вкладеного капіталу і прибутковості, працівник – можливість отримувати гідну заробітну плату, держава – виконання підприємствами своїх зобов'язань щодо сплати податків до бюджетів різного рівня.

Висновки. Додана вартість як економічна категорія має важливе значення в обґрунтуванні результатів економічної діяльності як окремого підприємства або галузі виробництва, так і економіки в цілому (валовий і чистий внутрішній продукт, національний дохід). З метою підвищення доданої вартості продукції на промислових підприємствах пропонується:

створення ланцюга доданої вартості продукції шляхом побудови замкненого циклу виробництва з доведенням продукції до кінцевого споживача;

як базову схему взаємозв'язку ланок повного циклу формування доданої вартості продукції використовувати наведену концептуальну модель, яка містить структуру і суб'єктів створення доданої вартості на кожному етапі її формування на підприємствах, методи розрахунку та джерела створення доданої вартості, що дозволить власникам і керівникам підприємств об'єктивно (здійснення оцінки рівня доданої вартості на різних за розміром і видом діяльності підприємств), достовірно (оцінка заснована на даних із фінансової звітності підприємств), комплексно та всебічно здійснювати оцінку рівня доданої вартості на підприємствах та демонструє високу інформативність одержаних результатів (можливість оцінити величину доданої вартості на всіх етапах її формування);

для ефективної співпраці між підприємствами з видобутку сировини, переробними та торговими підприємствами застосовувати вертикальну інтеграцію, яку доцільно будувати за допомогою утворення інтеграційних промислових об'єднань.

Напрямок подальших досліджень з даної проблематики полягає в розробці механізму визначення факторів формування економічної

доданої вартості (EVA) продукції, яка є важливим критерієм інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності підприємств.

Література

1. *Методика розрахунку показника структурної статистики «додана вартість за витратами виробництва»*. Київ: Державний комітет статистики України, 2016. 20 с.

2. Александрова В.А. Методический подход к управлению сквозными бизнес-процессами предприятия на основе использования методов DATA MINING. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 351-358.

4. Іваненко В.О. Додана вартість як об'єкт аналізу статистичної звітності промислових підприємств з виробництва продукції. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 1 (22). С. 122-130.

4. Коваленко О.В. Соціальні та комерційні вектори формування конфігурації доданої вартості у продовольчому комплексі. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 74-80.

5. Світовий О.М. Складові та структура доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі АПК. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*: зб. наук. пр.; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2013. № 4. С. 94-102.

6. Лисюк В.М. Методологічні засади моделювання процесів економічного розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 1(72). С. 61-68.

7. Кадушин А.Н., Михайлова Н.М. Насколько сильно налоговое бремя в России (попытка количественного анализа). URL: http://www.cfin.ru/taxes/how_much_taxes.shtml.

8. Коваленко А.Г., Малашенко Ю.А., Князева О.О. ПДВ у системі оподаткування: історичний аспект становлення та розвитку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2010. Вип. 1. Ч. 2. С. 111-116.

9. Андреева Т.В., Ермакова Ж.А. Формирование цепочек создания стоимости продукта в пищевой промышленности. *Вестник ОГУ*. 2011. №1 (120). С. 108-113.

10. Губіна В.В. *Механізми підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості*: монографія. Харків: Панов, 2015. 204 с.

11. Іваненко В.О. Додана вартість як об'єкт аналізу статистичної звітності промислових підприємств з виробництва продукції.

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. Вип. 1 (22). С. 122-130.

12. Коваленко О.В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 98-102.

13. Нікішина О.В. Секторний аналіз доданої вартості товарів на інтегрованому ринку борошна. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 2(22). С. 46-54.

14. Брюховецька Н.Ю., Коритько Т.Ю., Бриль І.В. Оцінювання інвестиційної активності підприємства за критерієм доданої вартості. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: зб. наук. праць; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. С. 28-41.

15. Іваненко В.О. Додана вартість як об'єкт аналізу статистичної звітності промислових підприємств з виробництва продукції. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. Вип. 1 (22). С. 122-130.

16. Іваненко Л.В. Сравнительный анализ некоторых подходов к моделированию влияния человеческого капитала на добавленную стоимость в экономике. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: зб. наук. праць; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. С. 123-137.

17. Рудь В.В. Формування доданої вартості в маркетинговому ланцюгу просування продукції підприємств м'ясопереробної галузі. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 2/6(22). С. 49-54.

18. Стецюк С.С. Формування доданої вартості продукції підприємств м'ясопереробної галузі в умовах вертикальної інтеграції. *Вісник ЖДТУ*. 2013. № 1 (63). С. 329-332.

19. Офіційний сайт ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат». URL: <http://bmk.kh.ua/index.php/1/11-pravovaya-informatsiy>.

Надійшла до редакції 25.09.2017 р.